

Stefna Landssamtaka íslenskra stúdenta um sjálfbærni í íslensku
háskólasamfélagi

Nýsköpunar- og rannsóknarstefna Landssamtaka Íslenskra Stúdenta
Um nýsköpun og rannsóknir í íslensku háskólasamfélagi

1. útgáfa samþykkt á Landsþingi LÍS á Akureyri 7. mars 2020
2. útgáfa samþykkt á Landsþingi LÍS á Akureyri 31. mars 2023

Landssamtök Íslenskra Stúdenta
Borgartún 6, 105 Reykjavík
lis@studentar.is
studentar.is

Efnisyfirlit

1. Inngangur	1
2. Sjálfbærni: Rauði þráður alls	2
2.1. Ábyrgð stjórnvalda, fyrirtækja og háskóla	2
2.2. Samgöngur	3
2.3. Loftlags búferlaflutningur: Móttaka fólks sem flyst búferlum vegna loftlagsvár	4
3. Hlutverk háskóla	5
3.1. Fræðsla og námsframboð	5
3.2. Rannsóknir og nýsköpun	6
3.3. Samfélagsleg ábyrgð háskóla	6
4. Háskólasvæði og nærumhverfi	7
4.1. Sjálfbært háskólasamfélag	7
4.2. Úrgangur	7
4.3. Matsölur og kaffistofur á háskólasvæðum	8

1. Inngangur

Á síðustu árum hefur áhersla á sjálfbærni aukist verulega samhliða vitundarvakningu um þau skaðlegu áhrif sem neysluvenjur mannkynsins, þá sérstaklega Vesturlandabúa, hafa á náttúruna. Samfélag manna hefur tekið gríðarlega örum breytingum á stuttum tíma og er sláandi að hugsa til þess hversu mikil áhrif maðurinn hefur haft á jörðina á þeim stutta tíma sem hann hefur verið til. Jörðin hefur verið til í 4,5 milljarða ára en maðurinn í aðeins 200 þúsund ár. Fyrir rétt um 200 árum fór maðurinn að hafa áhrif á umhverfi sitt á jarðfræðilegum tímaskala. Á þessum tíma hefur manningun tekist að skaða umhverfi sitt meira en nokkurri annarri dýrategund og eru auðlindir jarðar löngu komnar að þolmörkum. Nú ríkir neyðarástand í loftslagsmálum. Ekki þarf að leita langt til þess að sjá afleiðingar loftslagsvárisinnar en hér á landi hafa 56 skráðir jöklar horfið frá síðustu aldamótum¹. Samfélagið í heild sinni þarf að taka höndum saman í baráttunni gegn þessari loftslagsvá og háskólasamfélagið er svo sannarlega ekki undanskilið þeirri baráttu. Stuðla þarf að sjálfbæru samfélagi með því að leggja áherslu á sjálfbæra þróun.

Þekktasta skilgreiningin á sjálfbærri þróun er að hún sé þróun sem mætir þörfum nútímans án þess að skerða möguleika komandi kynslóða á að mæta þörfum sínum². Langtímasýn er undirstaða sjálfbærs samfélags sem er, eins og staðan er í dag, afar háleitt og fjarlægt markmið. Í slíkri langtímasýn þarf samspil efnahags, samfélags og náttúru að vera í forgrunni. Bæði efnahagur og samfélag eru háð þeim takmörkunum sem náttúran setur og ber mannkyninu að virða þau.

Sjálfbærni varðar ekki einungis háskólakerfið heldur samfélagið í heild sinni. Í þessari stefnu verður því ekki hjá því komist að fjalla á köflum almennt um hvernig hvert og eitt mannsbarn getur stuðlað að sjálfbærara samfélagi. Nauðsynlegt er að stjórnvöld og yfirvöld háskólanna marki sér sjálf langtímasýn um sjálfbærni.

Við gerð þessarar stefnu voru heimsmarkmið Sameinuðu þjóðanna³ höfð til hliðsjónar og áhersla lögð á þau markmið sem tengjast stúdentum og háskólakerfinu með beinum hætti. Þó er rétt að nefna að heimsmarkmiðin verða ekki uppfyllt með því að leggja áherslu á eitt þeirra í einu þar sem þau haldast öll í hendur og verður því að líta á markmiðin í heild sinni. Mikilvægt er að

¹ <https://www.vedur.is/um-vi/frettir/minningarstund-um-okjokul>

² Brundtland, G. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. United Nations General Assembly document A/42/427. <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>

³ [Heimsmarkmið Sameinuðu þjóðanna](#)

hvert og eitt okkar leggi hönd á plóg í þeim efnum. Þessari stefnu er ætlað að ná utan um þá lykilþætti sem samtökin vilja markvisst stuðla að og bæta í samfélaginu. Markmið sem er að finna í stefnunni virðast kannski á köflum háleit og illviðráðanleg en með skýrum vilja til þess að bjarga jörðinni okkar ætti að vera leikur einn fyrir háskólasamfélagið, fyrirtæki og stjórnvöld að uppfylla þau og verða um leið við kröfum samtakanna.

2. Sjálfbærni: Rauði þráður alls

2.1. Ábyrgð stjórnvalda, fyrirtækja og háskóla

Loftslagsmál hafa verið ungu fólki hugleikin síðustu misseri og stúdentar hafa tekið þátt í því að kalla eftir að stjórnvöld og fyrirtæki grípi til róttækra aðgerða án tafar. Samtökin krefjast þess einnig að háskólar landsins grípi til aðgerða þegar í stað. Breyta þarf hugsunar- og lifnaðarháttum og finna vistvænar lausnir á þeim áskorunum sem mannkynið stendur frammi fyrir. Háskólar, fyrirtæki og stjórnvöld þurfa að vera leiðandi í loftslagsmálum, meðal annars með því að innleiða vistvænan rekstur, leggja aukna áherslu á grænar fjárfestingar og forgangsraða aðgerðum sem sporna við loftslagsvánni. Síðustu ár hafa hitabylgjur orðið algengari og ljóst er að loftslagsbreytingar af mannavöldum hafa ollið víðtækum og neikvæðum áhrifum í náttúrunni⁴.

Samtökin munu þrýsta á að stjórnvöld fjölgi og auki við öflugar aðgerðir í aðgerðaáætlun í loftslagsmálum til 2030 og að hún verði endurskoðuð á a.m.k. 3 ára fresti. Endurskoðun hennar þarf að vera gagnrýnin og framsækin og skal ávallt leita tækifæra til að tímasetja hvert og eitt markmiðanna. Aðgerðirnar þurfa að endurspegla neyðarástandið sem ríkir í dag og ættu stjórnvöld að lýsa yfir neyðarástandi til þess að undirstrika mikilvægi þess að allir taki höndum saman gegn loftslagsvánni. Aðgerðaráætlunin leggur áherslu á orkuskipti í samgöngum og kolefnisbindingu. Tryggja þarf að kolefnisbinding sé framkvæmd með þeim hætti að hún skerði ekki líffræðilegan fjölbreytileika. Einnig þarf að hafa í huga að kolefnisbinding er ein og sér ekki lausn á loftslagsvánni. Draga þarf úr neyslu á öllum stigum samfélagsins.

Fyrirtæki þurfa að marka sér skýra sjálfbærnistefnu sem er samtvinnuð inn í alla starfsemi þeirra. Almennigur getur verið sterkt þrýstiafl og með breyttri eftirspurn munu fyrirtæki hér á landi þurfa að breyta starfsvenjum sínum. Einnig ættu háskólar að beina

⁴ Loftslagsbreytingar eru ógn við velferð fólks og heilsu jarðar. Vedur.is

viðskiptum að fyrirtækjum sem stunda samfélagslega ábyrgan rekstur og draga úr viðskiptum við fyrirtæki sem gera hið gagnstæða.

Háskólar skulu móta sér stefnu í sjálfbærni og samfélagslegri ábyrgð. Aðgerðaráætlun skal fylgja hverri stefnu sem inniheldur metnaðarfull en raunsæ, mælanleg og tímasett markmið. Hver háskóli ætti til að mynda að setja sér markmið um hvenær skólinn ætli að ná kolefnishlutleysi og ættu að miða við í síðasta lagi fyrir árið 2030. Þá ætti hver háskóli að huga bæði að þeirri losun sem hann hefur bein áhrif á, eins og flugferðir starfsfólks, og þeirri losun sem háskólinn hefur óbein áhrif á, eins og samgönguvenjur til og frá skólanum. Aðgerðaráætluninni skulu einnig fylgja skilgreindir ábyrgðaraðilar svo stefnunni sé fylgt eftir og skulu háskólarnir gefa út sjálfbærnisráðgjafur með reglulegu millibili þar sem sýnt er fram á mælanlegan árangur. Háskólarnir skulu gera grein fyrir öllum losunarvöldum í útreikningi á kolefnislosun hvers skóla sem þeir hafa óbein áhrif á svo sem samgönguvenjum.. Ákjósanlegast væri að hver stofnun myndi hafa starfsfólk í fullu starfi til þess að tryggja að unnið sé markvisst eftir stefnunni. Óþarfi er að finna alltaf upp hjólið og ættu íslenskir háskólar að þróa sínar stefnur út frá stefnum sem hafa gefið góða raun annars staðar. Til dæmis gætu háskólar horft til *The International Alliance of Research Universities (IARU)* í stefnumótun sinni og kynnt sér leiðbeiningar þeirra sem bera heitið *Green Guide for Universities*⁵. Í þokkabót ættu allir háskólar að stefna að því að verða Grænfánaskólar.

2.2. Samgöngur

Háskólarnir skulu vinna markvisst að því að draga úr umferð einkabíla. Lausnirnar geta verið misjafnar eftir því um hvaða háskóla ræðir og hvaða raunhæfu kostir standa stúdentum og starfsfólki til boða. Þessar lausnir geta til dæmis falið í sér fleiri gjaldskyld bílastæði samhliða betri almenningssamgöngum.

Almenningssamgöngur skulu vera áreiðanlegur og aðgengilegur kostur fyrir alla stúdentana. Háskólar á Íslandi skulu vinna að því að gera almenningssamgöngukort eða U-passa að veruleika fyrir alla stúdentana. U-passi felur í sér niðurgreiðslu á samgöngukorti fyrir stúdentana sem veitir aðgang að strætó og afslátt eða aðgang í aðrar umhverfisvænni samgöngur. Auka þarf tíðni ferða og þurfa leiðir til og frá háskólunum að vera sniðnar með þeim hætti að hinn almenni stúdent sjái

⁵[Green Guide for Universities](#)

sér fært að velja almenningssamgöngur fram yfir einkabílinn. Borgarlínan mun spila stórt hlutverk í að bæta almenningssamgöngur á höfuðborgarsvæðinu og er mikilvægt að núverandi áætlun um Borgarlínu standist. Einnig er mikilvægt að landsbyggðarleiðir strætó verði bættar svo almenningssamgöngur verði að raunverulegum valkosti fyrir stúdenta sem búa á landsbyggðinni eða sækja nám á landsbyggðinni.

Háskólasamfélagið þarf að hvetja til notkunar umhverfisvænni samgöngumáta. Stuðla ætti að hjólreiðum og göngu með því að tryggja að góðar hjóla- og gönguleiðir séu í grennd við háskóla og stúdentagarða. Háskólar skulu einnig beita sér fyrir því að hjóla- og gönguleiðir sem tengjast háskólunum séu framúrskarandi. Á veturna eiga þessar leiðir að vera ruddar, þegar þess þarf. Einnig er brýnt að bæta aðstöðu fyrir hjólreiðafólk með því að bjóða upp á yfirbyggð og/eða læst hjólaskýli, viðgerðarstanda og aðgengi að sturtu í háskólunum.

Þar sem mikil vitundarvakning um umhverfismál hefur orðið í þjóðfélaginu og stjórnvöld hafa ákveðið að niðurgreiða rafmagnsbíla mun einstaklingum sem ferðast með þeim ferðamáta að öllum líkindum fjölga. Samhliða fjölguninni verður áskorun að fjölga hleðslustöðvum en það er þróun sem allar háskólastofnanir þurfa að vera tilbúnar að bregðast við.

2.3. Loftlags búferlaflutningur: Móttaka fólks sem flyst búferlum vegna loftlagsvárs⁶

Erfitt er að skilgreina fjölda fólks á flótta vegna loftlagsvársinnar, þar sem samspil samfélags-, efnahags- og umhverfisþátta geta leitt til þess að fólk þurfi að yfirgefa heimalönd sín⁷. Þó er hægt að fá einhverja innsýn í þann fjölda með því að skoða fjölda fólks sem flýr undan náttúruhamförum. Uppflosnað fólk innan síns heimalands telur nú milljónir vegna öfga í veðurfari. Milli 2008 og 2014 voru alls 184,4 milljónir manns á flótta vegna náttúruhamfara, að meðaltali 26,4 milljónir manns á ári hverju. Þar af voru um 22,5 milljónir á flótta vegna veður- og loftslagstengdra hættu: áhrifa hækkunar sjávarborðs, eyðimerkurmyndunar eða umhverfislegs niðurbrots. Þegar litið er til framtíðar eru vísindamenn á sama máli, búferlaflutningar fólks munu aukast⁸ vegna loftlagsvársinnar.

⁶ Dina Ionesco, Head of the Migration, Environment and Climate Change (MECC) Division at the UN Migration Agency (IOM) mælir með því að tala um búferlaflutninga vegna loftslagsvársinnar, því orðið flóttamaður hefur lagalega merkingu sem á ekki ennþá við um þann víðari hóp sem flyst búferlum.

<https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2019/06/lets-talk-about-climate-migrants-not-climate-refugees/>

⁷ <http://climatemigration.org.uk/climate-refugee-statistics/>

⁸ [The Nansen Initiative. “Disaster-Induced Cross-Border Displacement.” December 2015. Bls. 6.](#)

Tryggja þarf enn frekar góðar móttökur fyrir flóttafólk og þau sem flytjast búferlum til Íslands. Aukinn stuðningur gæti meðal annars falið í sér aðgengilegar upplýsingar og aðstoð sem auðveldar fólki í þeirri stöðu að sækja sér menntun. Aðgangskröfur háskólanna taka ekki tillit til aðstæðna flóttafólks, sem skortir gjarnan haldbær gögn um sína menntun. Jafna ætti tækifæri þeirra til náms með því að útvega raunverulega möguleika fyrir fólk til þess að uppfylla aðgangskröfur. Í því skyni gætu háskólabrýr sérstaklega ætlaðar fólki sem talar íslensku sem annað tungumál hjálpað mikið sem og námsbrautir á framhalds- og háskólastigi á öðrum tungumálum en íslensku, meira framboð á íslenskukennslu fyrir byrjendur og lengra komna. Þá þarf einnig að skoða þann möguleika að undanþágur verði gerðar á aðgangskröfum fyrir þennan hóp. Með því að veita fleirum tækifæri til menntunar eykst jöfnuður og fjölgar í hópi þeirra sem geta tekið virkan þátt í samfélaginu. Lagskipt samfélag getur ekki verið sjálfbært.

3. Hlutverk háskóla

3.1. Fræðsla og námsframboð

Fræðsla er undirstaða vitundarvakningar og skiptir höfuðmáli við að auka vitund almennings um mikilvægi sjálfbærni. Vitundarvakningin er hafin en háskólakerfið á þó enn eftir að taka stór og veigamikil skref til þess að það geti talist sjálfbært. Auka þarf framboð námsleiða sem tengjast sjálfbærni- og umhverfismálum innan háskólanna. Einnig ætti fræðsla um sjálfbærni að vera hluti af hverri einustu námsleið með það að markmiði að auka sjálfbæra hugsun hvers og eins. Háskólasamfélagið þarf að hafa sjálfbærni að leiðarljósi í hverri einustu ákvörðun. Styðja ætti sérstaklega við verkefni sem stuðla að sjálfbærara samfélagi, líkt og Loftslagssjóði er ætlað að gera. Efla skal nýsköpun stúdenta í sjálfbærum lausnum, til dæmis með því að bjóða upp á nýsköpunaráfanga eða halda nýsköpunarkeppni í slíkum lausnum. Auka þarf áherslu á þverfaglegt nám auk sí- og endurmenntun. Þörf á endurmenntun mun aukast við það að stjórnvöld og fyrirtæki þróast í átt að sjálfbærari rekstri og með almennum breytingum á atvinnu- og efnahagslífi, til dæmis vegna orkuskipta.

3.2. Rannsóknir og nýsköpun

Háskólar eru uppspretta þekkingar og eru rannsóknir og nýsköpun mikilvægir þættir í kjarnastarfsemi hvernar stofnunar. Nýta þarf rannsóknir í auknum mæli til þess að finna lausnir á umhverfis- og samfélagslegum áskorunum. Brýnt er að huga að siðferðislegu gildi rannsókna, sérstaklega þegar akademískt frelsi er við lýði, en siðanefndir ættu að taka til greina áhrif rannsókna á umhverfið og náttúruna áður en umsókn fær samþykki eða fjármagn. Rannsóknarstarf á Íslandi getur aldrei orðið sjálfbært nema hér á landi sé öflugt styrkjakerfi fyrir stúdenta, þá sérstaklega doktorsnema.

3.3. Samfélagsleg ábyrgð háskóla

Háskólar gegna mikilvægu samfélagslegu hlutverki sem þeir geta iðkað á viðtækan máta. Þeir eiga að veita stúdentum gæðanáms þar sem kapp er lagt á kennslu og gott rannsókna- og nýsköpunarstarf en að sama skapi þurfa háskólar að viðurkenna mikilvægi samfélagslegrar þátttöku. Þátttökulýðræði ætti að skipa stóran sess í öllu námi. Eitt af meginhlutverkum háskóla er að sinna kennslu. Nauðsynlegt er að kennsla og námsefni undirbúi stúdenta fyrir breytt samfélag þar sem huga þarf að sjálfbærni og umhverfisvitund.

Einn liður í samfélagslegri ábyrgð háskóla er að miðla niðurstöðum rannsókna og nýsköpunar til almennings. Vekja þarf athygli á þeim sjálfbærnis- og umhverfisverkefnum sem unnið er að bæði til að vekja áhuga á efninu og einnig til þess að fræða stúdenta sem og aðra þegna samfélagsins. Háskólar skulu vera fræðslu- og menningarsetur sem opna dyr sínar almenningi við hvert tækifæri sem gefst. Einnig eiga fulltrúar háskólanna, starfsfólk og nemendur, að taka þátt í samfélagslegri umræðu um sjálfbærni og halda gildi rannsókna á lofti.

Háskólar hafa áhrifamikla og mótandi rödd þegar kemur að samfélagsumræðunni og það er grundvallaratriði að þeir nýti hana til þess að færa samfélagið í heild sinni til vistvænnar framtíðar. Annað væri glatað tækifæri. Háskólar eiga að beina sínum viðskiptum í vistvæna átt og hvetja og leggja stjórnvöldum lið í vegferðinni í átt að kolefnishlutleysi.

Nýta þarf þá þekkingarsköpun sem fer fram hérlendis sem erlendis. Rækta mætti og efla samstarf við erlenda háskóla sem eru sterkir á sviði sjálfbærni. Hófs þarf þó að gæta þegar kemur að ferðalögum erlendis og ef stúdentum eða starfsfólki skólans er boðið á viðburði erlendis skal hvetja til rafrænnar þátttöku, sé það valmöguleiki. Eins eiga íslenskir háskólar að bjóða erlendum gestum að taka þátt í viðburðum á þeirra vegum rafrænt og benda á umhverfisávinning þess.

4. Háskólasvæði og nærumhverfi

4.1. Sjálfbært háskólasamfélag

Við borgarskipulag ætti hver einasta ákvörðun að miða að því að gera samfélagið okkar sjálfbærara. Sveitarfélög, háskólar, félagsstofnanir stúdenta og aðrir viðeigandi aðilar ættu að vinna sérstaklega að því að skapa sjálfbært háskólasamfélag. Til þess að draga úr umferð til og frá stúdentagörðum er nauðsynlegt að auka aðgengi að helstu nauðsynjum í nærumhverfi stúdenta. Á háskólasvæðinu ættu því að vera til staðar matvörubúðir, heilsugæsla, líkamsrækt og grenndargámar, djúpgámar, eða annars konar flokkunarstöðvar, svo eitthvað sé nefnt. Þessar þjónustur eiga að vera í göngu- eða hjólafæri við stúdentagarða. Eins skal uppbygging frekari stúdentagarða eiga sér stað í nálægð við háskólabyggingar þar sem vistvænt samfélag er haft ofarlega í huga.

4.2. Úrgangur

Nauðsynlegt er að draga úr úrgangi á öllum sviðum samfélagsins og flokka þarf þann úrgang sem myndast. Háskólar ættu að stefna að því að minnka úrgang sinn verulega og þá sér í lagi óflokkanlegan úrgang. Með breyttum hugsunarhætti hefur flokkun orðið sjálfsagður hlutur af daglegu lífi flestra. Þó er enn mikið verk fyrir höndum og tækifæri til umbóta leynast víða. Aðgengi að flokkunarmöguleikum þarf að vera til staðar innan allra háskólabygginga og á stúdentagörðum. Háskólar og starfsemi innan veggja þeirra ættu að flokka allan úrgang. Flokkun fyrir lífrænan úrgang skal einnig vera aðgengileg, ekki einungis á háskólasvæðinu heldur sömuleiðis fyrir íbúa stúdentagarða. Fjarlægja ætti almennar ruslatunnur úr kennslu- og skrifstofum. Í þessu samhengi er einnig mikilvægt að flokkunarkerfi á milli sveitarfélaga sé samræmt svo nemendur og starfsfólk háskólanna geri sér betur grein fyrir því hvernig flokkunarkerfið virkar.

4.3. Matsölur og kaffistofur á háskólasvæðum

Ýmsar leiðir eru færar til þess að minnka matarsóun innan veggja háskólanna. Til dæmis gætu matsölur sett afslætti á eða gefið vörur sem nálgast síðasta söludag. Eins þarf að leggja áherslu á að matsölur nýti hráefnin vel, svo að sem minnst fari til spillis í framleiðslu. Öll mótuneyti

háskólanna skulu minnka plastnotkun og ættu að bjóða upp á umbúðalausá valkosti. Ávallt ættu fjölnota mataráhöld að standa nemendum til boða og draga ætti úr framboði á einnota mataráhöldum.

Áhrifarík leið til að draga úr kolefnisfótspori einstaklinga er að minnka neyslu á dýraafurðum, sem allir ættu að stefna að. Auka þarf framboð á mat fyrir grænmetisætur og grænkerá í matsölum og kaffistofum háskólanna. Hér er vert að benda á að mötuneyti háskóla geta sótt sér ráðgjöf frá sérfræðingum um matarsóun, minnkun umbúða og matreiðslu grænkerafæðis og ættu þau að gera það til að hámarka árangur sinn.